
DOKUMENTY A MATERIÁLY

BRATISLAVSKÁ MESTSKÁ KNIHA *ROZDEĽOVANIE VOJENSKEJ A MESTSKEJ STRÁŽE (1568 - 1586)*

KATARÍNA BODNÁROVÁ

BODNÁROVÁ, K.: Municipal book of Bratislava- Assignment of the military and municipal guards (1568 – 1586). *Vojenská história*, 1, 14, 2010, pp. 84–88, Bratislava. Municipal book – Assignment of the military and municipal guards kept in the Archive of the capital city of Slovakia was in written in the municipal office of Bratislava between 1568 – 1586. The annual writing was created by a public notary. It contained the records of the Bratislava guard system in the second half of the 16th century. It included 13 parts of the city with the names of their chief commanders and their subordinates.

Military History. Modern History. Bratislava. Municipal books. Home defense.

Bratislavské mestské knihy pochádzajúce z produkcie bratislavskej mestskej kancelárie sú uchovávané v Archíve hl. mesta SR Bratislavy.¹ Vďaka svojej zachovanosti a tématickej rôznorodosti patria k cenným informačným zdrojom pre bádanie historikov a archivárov. V období po roku 1526, počas ktorého prešla Bratislava dôležitými politickými a spoločenskými zmenami, pribudol v kancelárii mesta Bratislavy z pohľadu vojenských dejín nesporne veľmi zaujímavý druh mestskej knihy, ktorý sa v súčasnosti označuje opisným názvom *Rozdeľovanie vojenskej a mestskej stráže*.²

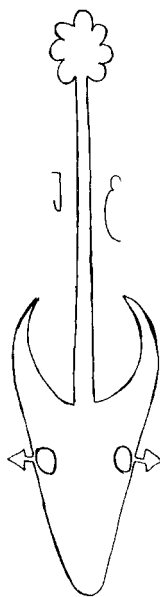
Knihu *Rozdeľovanie vojenskej a mestskej stráže* môžeme charakterizovať ako vlastnú úradnú knihu, mestskú knihu,³ súpis, ktorý evidoval obyvateľov mesta podieľajúcich sa na

---

1 Ďalej len AMB.

2 AMB, *Rozdeľovanie vojenskej a mestskej stráže*, sign. IIC1. Mestská kniha bola spolu s ďalšími mestskými knihami z rokov 1526 – 1574 predmetom bádania dizertačnej práce BODNÁROVÁ, K.: *Novoveká bratislavská mestská kancelária v rokoch 1526 – 1574 v zrkadle bratislavských mestských kníh*. Dizertačná práca. Univerzita Komenského v Bratislave. Bratislava : Filozofická fakulta, Katedra archívniectva a pomocných vied historických, 2009.

3 Mestské knihy viedol mestský úrad, tzn. mestská kancelária, pre svoje úradné potreby za účelom poistenia práv mesta ako celku, alebo súkromných práv jednotlivých mešťanov. Ich základnou úlohou bolo, na rozdiel od naračných prameňov, podať právoplatné svedectvo o právnom pokonaní. VOJTÍŠEK, V.: *O archivech městských a obecních a jejich správě*. Praha, 1924, s. 11-12. PRAŽÁK, J.: O metodě diplomatického studia městských knih. In: *Archivní časopis* 3, 1953, s. 147.

jeho obrane. Bola, spolu s magistrátnym protokolom a knihami konceptov prípisov,⁴ zaradená medzi administratívne knihy.⁵

Pôvodný názov tejto knihy nie je známy, nenachádza sa v nej žiaden titulný list⁶ a nie je spomenutá ani v iných mestských knihách z tohto obdobia. Do mestskej knihy sa začalo zapisovať v roku 1568, v čase, keď bol mestským notárom Tomáš Entzenweiss,⁷ a bola vedená do roku 1586. Podobný druh mestskej knihy pred rokom 1568 nebol v bratislavskej mestskej kancelárii vedený, respektíve sa nezachoval. Zápisy za jeden rok sa do knihy zapisovali jednorazovo,⁸ pričom kniha bola zachovaná v štádiu čistopisu.⁹ Zapisoval do nej priamo mestský notár. Zápisy boli vedené v nemeckom jazyku. Na papieri použitom v tejto mestskej knihe sa nachádza priesvitka zobrazujúca voľskú hlavu so zreteľne vykreslenými očami a ušami, ktorá nesie na hrubej stonke kvet sprevádzaný písmenami J E.¹⁰

Funkcia mestskej knihy *Rozdeľovanie vojenskej a mestskej stráže* súvisela s organizáciou vojenskej po-

vinnosti obyvateľov mesta, ktorí sa v prípade potreby mali podieľať na jeho obrane. K plate-ným mestským zamestnancom, ktorí mali nastarosti obranu a strážnu službu v meste, patrili

- 4 Administratívne knihy, ktoré boli v bratislavskej mestskej kancelárii spisomňované v rokoch 1526 – 1574.
- 5 V AMB boli mestské knihy zaradené do 4 skupín, a to: knihy nariadení nadriadených vrchností, administratívne knihy, hospodárske a finančné knihy a súdne knihy. *ARCHÍV mesta Bratislavy. Sprievodca po fondoch a zbierkach*. Zost. Darina Lehotská a kol. Praha, 1955, s. 24 a nasl.
- 6 V titulnom liste bol zvyčajne zaznamenaný názov mestskej knihy, akému účelu mala kniha slúžiť a záznamy akého druhu sa do nej mali zapisovať. Niekedy tu bolo uvedené meno pisára knihy, alebo za úradovania akého mestského notára sa kniha začala písať. Často boli v titulnom liste vymenovaní vysokí mestskí hodnostári, buď tí, do ktorých kompetencie mestská kniha patrila, alebo aj celá mestská rada. Vymenovanie mestských hodnostárov súviselo s potvrdením hodnovernosti zápisov v mestskej knihe. Titulný list sa nenachádzal v každej mestskej knihe. Najdôslednejšie sa táto prax dodržiavala v bratislavskej mestskej kancelárii v rokoch 1526 – 1574 v prípade komorných kníh, v ktorých titulnom liste bolo uvedené meno mestského komorníka a komorného pisára.
- 7 Mestský notár Tomáš Entzenweiss bol bratislavským mestským notárom v čase od 10. júna 1552 do 1. apríla 1572. V Bratislavskej mestskej kancelárii teda pôsobil 20 rokov. Pochádzal z Viedne a bol absolventom Viedenskej univerzity. Pozri tiež: FEDERMAYER, F.: Genealogický pohľad na prešporských mestských notárov druhej polovice 16. storočia. In: *Zborník FiF UK Historica*, XLVI, 2005, s. 99-132. BODNÁROVÁ, K.: Notári a pisári v službách mesta Bratislavy na začiatku novoveku. In: *Slovenská archivistika*, roč. 42 (2007), č. 1, s. 15-38.
- 8 Potvrďuje to vzhľad písma a farba atramentu.
- 9 V bratislavskej mestskej kancelárii sa v období novoveku zachovali mestské knihy v dvoch štádiách vyhotovenia: ako makulatórium – impurum (*Liber macularis, adversaria, orum; liturarii codicilli; fogalmazó könyv*. BARTAL, A.: *Glossarium mediæ et infimæ latininitatis regni Hungariæ*. Budapešť, 1901, s. 377.) a čistopis – purum. Na základe makulatória, ktoré bolo takpovediac písaním „na nečisto“, priebežne počas určitého časového obdobia, sa následne jednorazovo vyhotovoval čistopis. Makulatórium, ktoré bolo prípravným materiálom na zápis do mestskej knihy, bolo po vyhotovení čistopisu mnohokrát zničené. V oboch štádiách spisomnenia sa v bratislavskej mestskej kancelárii zachovali len komorné knihy.
- 10 Pôvod tejto priesvitky nie je známy. Papier s podobnou priesvitkou sa používal v rokoch 1510 – 1516 napríklad v mestách Salzburg a Innsbruck a tiež v Sliezsku. BRIQUET, C. M.: *Les Filigranes. Dictionnaire Historiques des Marques du Papier*. Zv. I – IV. New York, 1977, zv. IV., s. 744.

predovšetkým mestský kapitán (*stat haubtman*), v roku 1526 sa medzi platenými zamestnancami mesta spomínali okrem neho napríklad aj strážnici na štyroch bránach (*thorsteher – Wedritz thor, Sant Michells thor, Sant Laurentzen thorr, Vischer thorr*), či bližšie nešpecifikovaný strážnik (*wachter*). Podobne tomu bolo aj v roku 1575, keď sa okrem mestského kapitána spomínala stráž pod mestskými bránami (*wiert undter den statt thörn*), či noční strážnici (*nachtfierern*).¹¹ Samotná obrana mesta však bola zabezpečovaná predovšetkým mestskou domobranou.¹² Každoročná evidencia určovala systém hierarchie velenia domobrany a tiež jej rozdelenie v rámci mesta, predovšetkým na mestskom opevnení.

Zápisy v danom roku boli v knihe *Rozdeľovanie vojenskej a mestskej stráže* uvedené predelom, ktorý obsahoval meno richtára spolu s menom mestského kapitána.¹³ Po predele nasledovali jednotlivé zápisy, ktoré evidovali systém obrany jednotlivých častí mesta s menami hlavných veliteľov, *obristerhaubtman*, a im podriadených veliteľov, *unterhaubtman*. Zo zápisov je zjavné, že domobrana Bratislavy bola v druhej polovici 16. storočia rozdelená na 13 častí, ktorými boli:¹⁴

1. radnica, námestie;
2. Vydrická brána, bašta Himmelreich a na hradbách ku kostolu;
3. od kostola na hradbách k Vtácej bašte;
4. Vtáčia bašta a na hradbách;
5. od Vtácej bašty na hradbách k Michalskej bráne;
6. na Michalskej bráne, na bolverku¹⁵ a na hradbách;
7. Nová bašta pri Michalskej bráne a ďalšia bašta a na hradbách;
8. Židovská a Mäsiarska bašta a na hradbách;
9. na Laurinskej bráne, na bolverku a na hradbách;
10. na Pekárskej bašte a na hradbách až k Polbašte;
11. na Rybárskej bráne, na hradbách k Polbašte *unter Lorentzl Mair*;
12. od Rybárskej brány, na hradbách až k objektu zvanému *Kerekhesch haus* (dom Kereksovcov);¹⁶
13. na Obuvníckej bašte, na hradbách až k objektu zvanému *Kerekhesch haus* (dom Kereksovcov).

11 AMB, Komorné knihy, sign. K 76, sign. K 145.

12 SEGEŠ, V.: Mestá v uhorskom vojenstve na konci stredoveku. In: *Armáda, mesto, spoločnosť od 15. storočia do roku 1918. Hadsereg, város, társadalom a 15. századtól 1918-ig*. Zost.: Vojtech Dangl, János J. Varga. Bratislava, 2002, s. 18.

13 Napríklad: *Herr Veit Khnapp stattrichter Anno Domini 1574, herr Christoff Fleischackher statthaubtman*. AMB, Rozdeľovanie vojenskej a mestskej stráže, sign. IIC1, s. 100. Pri prepise nemeckých textov používame modernú interpunkciu a rozdeľovanie slov, veľké písmená píšeme na začiatku vety a používame ich pri písaní vlastných mien a miestnych názvov, mesiacov a sviatkov. Podstatné mená píšeme s malým písmenom. Písmeno „u“ vo funkcii „v“ prepisujeme ako „v“, písmeno „j“ vo funkcii „i“ prepisujeme ako „i“. Písmená „y“ a „w“ prepisujeme verne, písmeno „u“ píšeme bez nadpisanej značky. Slovo „und“ píšeme podľa dnešného úzu. Časti textu citované z pramenného materiálu sú v texte označené kurzívou, bez úvodzoviek.

14 Lokalizácia podľa ŠEVČÍKOVÁ, Z.: *Mestské opevnenie Bratislavy*. Bratislava, 1974, 49 s.; HORVÁTH, V.: *Bratislavský topografický lexikón*. Bratislava, 1990.

15 Predmestská pevnosťka, poľné opevnenie. SEGEŠ, V.: *Od rytierstva po žoldnierstvo. Stredoveké vojenstvo v Uhorsku so zreteľom na Slovensko*. Bratislava, 2004, s. 146.

16 *vom Fisher tor an auf der maur bis in des Kerekhesch haus*. Kereksovcovia vlastnili v roku 1624 dom Starej mincovne na Ventúrskej ulici. Najstarší člen tohto rodu v Bratislave bol Ján Kerekes starší (1549 – † pred 1582). FEDERMAYER, F.: *Rody starého Prešporka. Genealogický rozbor obyvateľstva mesta podľa súpisu z roku 1624*. Bratislava, 2003, s. 59-60. Nevedno však, či sa v mestskej knihe *Rozdeľovanie vojenskej a mestskej stráže* mysľí pod pojmom *Kerekhesch haus* práve tento objekt, aj keď jeho umiestnenie pomerne blízko pri Obuvníckej bašte by tomu mohlo nasvedčovať.

Každej z týchto častí velil hlavný, *obristerhauptman*, ktorému bol podriadený jeden, alebo viacerí velitelia, *unterhauptman*, pl. *unterhauptleuth*. Tých bolo, zrejme v závislosti od veľkosti tej-ktorej časti mesta, od jedného až po troch. Jedného veliteľa mala v roku 1568 napríklad časť *od kostola na hradbách k Vtácej bašte*, časť *od Vtácej bašty na hradbách k Michalskej bráne* a dve posledné časti *od Rybárskej brány, na hradbách až k objektu zvanému Kerekhesch haus* a *na Obuvníckej bašte, na hradbách až k objektu zvanému Kerekhesch haus*. Naopak, troch veliteľov mala v tom istom roku len prvá uvádzaná časť, a to *radnica a námestie*.

Personálne obsadenie velenia domobrany Bratislavy vyzeral v roku 1568, teda v roku, v ktorom sa kniha *Rozdelovanie vojenskej a mestskej stráže* začala v bratislavskej mestskej kancelárii spisomňovať, nasledovne:

Richtárom bol v tomto roku Wolfgang Kögl a mestským kapitánom Andrej Tischler.¹⁷

1. Hlavným veliteľom na radnici a námestí bol mešťanosta Pavol Seiberlich,¹⁸ veliteľmi boli 3 osoby, a to Ján Mückhen, Jakub Haug a Michal Distler.

2. Na Vydrickej bráne, bašte Himmelreich a na hradbách ku kostolu bol hlavným veliteľom Žigmund Luettenberger,¹⁹ jemu podriadenými veliteľmi boli Juraj Mauritz a Wolfgang Wundlich.

3. V úseku od kostola na hradbách k Vtácej bašte bol hlavným veliteľom Jakub Khüen,²⁰ veliteľom bol Augustín Sunleitner.

4. Hlavným veliteľom v časti na Vtácej bašte a na hradbách bol Ján Maurach,²¹ jemu podriadenými veliteľmi boli Michal Maurach a Juraj Feichtl.

5. Od Vtácej bašty na hradbách k Michalskej bráne bol hlavným veliteľom Krištof Phintzinger,²² veliteľom bol Tomáš Winckhler.

6. Na Michalskej bráne, na bolverku a na hradbách bol hlavným veliteľom Gašpar Hainrich,²³ jemu podriadenými veliteľmi boli Peter Unger a Matej Fleischackh.

7. V časti na Novej bašte pri Michalskej bráne a na ďalšej bašte a na hradbách bol hlavným veliteľom Peter Eckher,²⁴ jemu podriadenými veliteľmi boli Vavrinec Gilig a Martin Feiman.

8. Na Židovskej a Mäsiarskej bašte a na hradbách bol hlavným veliteľom Krištof Weber,²⁵ jemu podriadenými veliteľmi boli Šimon Zerer s Koloman Peütler.

17 Herr Wolfgang Kögl *statrichter Anno Domini millesimo quingentesimo sexagesimo octavo Herr Ander Tischler stathauptman*. Wolfgang Kögl bol bratislavským richtárom v rokoch 1561 – 1562, 1566 a 1568. Andrej Tischler bol bratislavským mestským kapitánom v rokoch 1568 – 1569. KUBICOVÁ, E.: *Bratislavská mestská kancelária v rokoch 1527 – 1604*. Diplomová práca. Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Bratislava, 1990 / 1991, s. 97, 99. FEDERMAYER, F.: Leopold Peck (1560 – 1625) uhorský kráľovský pokladník a jeho rodina. In: *Kapitoly z dejín Bratislavy*. Zost. Gábor Czoch, Aranka Kocsis a Árpád Tóth. Bratislava, 2006, s. 185-188.

18 Herr Paul Seiberlich *burgermaister, obristerhauptmann, soll sein bej dem rathaus und am platz daselbs*. Pavol Seiberlich bol bratislavským mešťanostom v rokoch 1568 – 1569, 1572 – 1573. KUBICOVÁ, ref. 17. FEDERMAYER, ref. 17.

19 Herr Sigmund Luettenberger *obristerhauptman auf dem Wedritzer thor, Himlreich und auf der maur daselbst, hintz zu der kirchen*.

20 Jacob Khüen *obristerhauptman von der kirchen an, auf der maur im turn hintz zu dem Vogl tuern*.

21 Herr Hanns Maurach *oristerhauptman auf dem Vogl turn und auf der maur daselbs*.

22 Christoff Phintzinger *obristerhauptman vom Vogl turn an auf der maur hintz zu Sandt Michels tor*.

23 Herr Caspar Hainrich *obristerhauptman auf S. Michels tor im polwerckh und auf der maur daselbs*.

24 Herr Peter Eckher *obristerhauptman im Neuen tuern neben S. Michels thor und im nächsten tuern darnach, und auf der maur daselbs*.

25 Herr Christoff Weber *obristerhauptman im Judn und Fleishackher turn und auf der mauer daselbst*.

9. Hlavným veliteľom na Laurinskej bráne, na bolverku a na hradbách bol Ján Fischer,²⁶ jemu podriadenými veliteľmi boli Leinhardt Tenckh a Šimon Pleb.

10. Na Pekárskej bašte a na hradbách až k Polbašte bol hlavným veliteľom Juraj Gruebmulner,²⁷ jemu podriadenými veliteľmi boli Ján Schwehing a Jakub Freidnsprung.

11. Hlavným veliteľom na Rybárskej bráne, na hradbách k Polbašte *unter Lorentzl Mair* bol Gašpar Lieshtnperger,²⁸ jemu podriadenými veliteľmi boli Albrecht Bastler a Ján Haindl.

12. Od Rybárskej brány, na hradbách až k objektu zvanému *Kerekhesch haus* (dom Kereksovcov) bol hlavným veliteľom Leopold Raidl,²⁹ veliteľom bol Ján Schrembster.

13. V poslednej časti, a to na Obuvníckej bašte, na hradbách až k objektu zvanému *Kerekhesch haus* (dom Kereksovcov) bol hlavným veliteľom Vavrinec Schantzer,³⁰ jemu podriadeným veliteľom bol Ján Wintersteter.

Zápisy z mestskej knihy *Rozdeľovanie vojenskej a mestskej stráže* potvrdzujú pre Bratislavu predpoklad, že v druhej polovici 16. storočia bol veliteľom mestskej domobrany richtár a výkonným veliteľom mestský kapitán.³¹ Najvýznamnejšej časti mesta, radnici a námestiu velil ako hlavný veliteľ mešťanosta. Hlavnými veliteľmi domobrany ďalších častí mesta boli: Žigmund Luettenberger, Jakub Khüen, Ján Maurach, Krištof Phintzinger, Gašpar Hainrich, Peter Eckher, Krištof Weber, Ján Fischer, Juraj Gruebmulner, Gašpar Lieshtnperger, Leopold Raidl a Vavrinec Schantzer. Pri porovnaní so záznamom o voľbách do mestskej rady z roku 1568³² je zrejmé, že s výnimkou dvoch hlavných veliteľov³³ zastávali túto funkciu členovia vnútornej mestskej rady. Zápisy v mestskej knihe *Rozdeľovanie vojenskej a mestskej stráže* tak potvrdzujú, že byť hlavným veliteľom domobrany a mať v prípade potreby a nebezpečenstva zodpovednosť za obranu jednej z 13 častí mesta patrilo v druhej polovici 16. storočia v Bratislave k jednej z úloh a povinností členov vnútornej mestskej rady.

Mestská kniha *Rozdeľovanie vojenskej a mestskej stráže* je z hľadiska vojenských dejín dôležitým a zaujímavým archívnym dokumentom. Dôkladnejšie porovnanie spôsobu, ako aj obsahu zápisov z jednotlivých rokov, ktoré však bude možné až po jej znovusprístupnení v Archíve hl. mesta SR Bratislavy, s istotou prinesie ďalšie objasnenie fungovania organizácie obrany Bratislavy v rokoch 1568 – 1586.

26 *Herr Hanns Fischer obristerhauptman auf S. Lorentzer tor, im polwerckh und auf der maur daselbs.*

27 *Herr Georg Gruebmulner obristerhauptman sol sein im Peckhen turn, und auf der Maur daselbst bis zum halben turen.*

28 *Herr Caspar Lieshtnperger obristerhauptman auf dem Vischer tor, auf der maur daselbs, bis zum halbenturn unter Lorentzl Mair.*

29 *Herr Leopold Raidl obristerhauptman soll sein vom Fischer tor an auf der maur bis in des Kerekesh haus.*

30 *Herr Lorentz Schantzer obristerhauptman soll sein im Schuesster turn und auf der maur daselbs, bis zu des Kerekesh haus.*

31 Tento predpoklad bol vyslovený v diele SEGEŠ, ref. 12. s. 20-21.

32 AMB, Actionale protocollum, sig. 2a4, s. 27 B. Za poskytnutie zápisu ďakujeme Doc. Frederikovi Federmayerovi, PhD.

33 Jakub Khüen a Krištof Phintzinger. Práve tieto dve osoby sú v súpise uvedené bez oslovenia *Herr*, ktoré sa uvádzalo pred všetkými ostatnými hlavnými veliteľmi.